

Мирослава КОЛОДІЙ:
ГЕТЕАНА У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

У 2008 р. Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка виповнилося 400 років. Це найдавніша книгозбірня України; там знаходяться унікальні колекції книжкових видань. Однією з них є колекція Гетеани – спадщина великого німецького письменника Йоганна Вольфганга фон Гете, яка має видання творів мовою оригіналу, низку прижиттєвих видань різними мовами, комплекти багатомовних зібрань творів, добірку книжкових видань українських перекладів творів Гете, опублікованих в Україні та поза її межами. Колекція нараховує 716 позицій. До ювілею поета, 250-річчя від дня народження, у 2001 р. Наукова бібліотека опублікувала її каталог. Цей ювілей став поштовхом для подальших досліджень життя і творчості Гете, місця його творів в історії світової культури і літератури, сприйняття його спадщини в Україні.

Й. В. фон Гете народився 28 серпня 1749 р. Першу освіту здобув вдома: під керівництвом батька старанно вивчав різні предмети, особливо чужі мови – французьку, англійську, грецьку, латинську, італійську. Пізніше він неодноразово повторював: “Хто не знає чужих мов, той нічого не знає про свою власну”.

У 1765 р. шістнадцятирічний Гете розпочав навчання на правничому факультеті Ляйпцизького університету. Це був плідний період в його житті: лекції в університеті, особливо з поезії, студії з малювання, перше кохання, роздуми про Фауста у склепі Авербаха. Юнак не закінчив університету. 1768 р. він захворів і змушений був перервати навчання. В день, коли йому виповнилося 19 років, він покинув Ляйпціг, але це місто залишилося в його серці назавжди.

Близько півтора року хворий Гете провів у батьківському домі і лише у 1770 р. продовжив навчання в університеті Страсбурга. Навчання у Страсбурзі – плідний період життя і творчості молодого Гете, насамперед завдяки знайомству і дружбі з німецьким філософом, теологом, поетом, літературознавцем, пристрасним прихильником народної творчості – Йоганном Готфрідом Гердером (1744–1803), котрий був одним з представників літературної течії “Буря і натиск”. Це був період відродження національної літератури, пов’язаної зі змінами в політичному та економічному житті Німеччини. Німецькі громадські діячі разом з діячами культури вели боротьбу за об’єднання Німеччини, яка в той час складалася з багатьох маленьких держав – князівств і герцогств. Її натхненником був Гердер, знайомство і дружба з яким мали виняткове значення для духовного і художнього розвитку молодого Гете.

Гердер привернув увагу Гете до великих скарбів світової літератури, зокрема до творчості Шекспіра, до античної літератури, а також до народної поезії. Під впливом Гердера Гете почав шукати свій власний шлях в літературі (“Майова пісня”, “Дика ружа”). Характерною ознакою його лірики страсбурзького періоду є глибоке відчуття природи, поетичне поєднання почуттів і філософських роздумів, розмаїття ритмів і стильових форм.

1775 р. Гете як гість молодого герцога Карла Августа прибув до Ваймара. Це місто над Ільмом стало для письменника другою батьківщиною. Тут він був міністром, великим поетом, визначним ученим, створив багато безсмертних творів.

З-поміж усіх культурних установ провідну роль відігравав Ваймарський театр, художнім керівником якого Гете був упродовж багатьох років. Крім того, він виконував багато інших обов'язків при дворі герцога, займав низку різних посад. Гете був таємним радником, президентом фінансової палати, видавцем, літературознавцем і мистецтвознавцем, вченим і дослідником природи.

Творчість Гете ваймарського періоду репрезентує високий розквіт гуманістичної культури. Вона охоплює літературу, філософію, історію, мистецтво, а також різні галузі природничих наук. Слід зазначити, що в процесі творчої діяльності він завжди прагнув поєднувати суспільні науки з природничими. Характерною в цьому плані є його наукова розвідка "Природа". Аналіз цього твору свідчить, що автор розуміє і подає природу всебічно: поетично, науково, по-філософськи. У Ваймарі Гете прожив 57 років. Це були роки активної громадської діяльності, плідної літературної творчості, роки успіхів, а також напруженої праці в нелегкій справі формування німецької нації.

Особливе значення для життя і творчості Гете мала його дружба і співробітництво з Фрідріхом Шіллером. Обидва поети стали символом німецької літературної класики, працювали в літературних журналах "Höfen" і "Musenalmanach", звертались у своїй творчості до різних літературних жанрів. 1797 р. став для Гете і Шіллера роком балад. Тоді з'явилися знамениті балади Гете: "Лісовий король", "Співець", "Шукач скарбів", "Корінфська наречена", "Рибалка".

В останні роки XVIII ст. Гете написав низку талановитих творів: "Рейнеке-лис", "Роки навчання Вільгельма Майстра", "Герман і Доротея". Плідним був і початок XIX ст., котрий приніс змістовні поетичні, філософські і наукові здобутки, численні ліричні вірші, статті з питань літератури та мистецтва.

Високу поетичну майстерність простежуємо в поезії Гете, зокрема у збірці "Західно-східний диван" (1819). У досконалій художній формі сімдесятирічний поет передає свої почуття, а також думки, спостереження, висновки щодо різних проблем того часу. Привертає увагу майстерна композиція збірки, залучення до неї фольклору, великої кількості крилатих слів і висловів, у яких проявляються філософські, етичні та естетичні погляди поета.

На особливу увагу заслуговує монументальний твір Гете "Поезія і правда", перша частина якого з'явилася 1811 р., а четверта – 1833 р. Там детально, в художній формі, подано історію життя поета, події, що відбувалися на той час, проаналізовано соціальні і політичні умови, а також висловлено численні думки і висновки щодо питань літератури, мови, мистецтва. Оповідь твору художньо поліфонічна, мовно досконала, філософськи глибока. Актуальними залишаються багато думок, висловлених у "Поезії і правді" щодо різних проблем, наприклад, про роль перекладу в літературному процесі, про німецьку мову, про особливості художнього і філософського мислення, про питання зв'язку форми і змісту в художньому творі.

Одним із майстерних творів Гете є роман "Споріднені душі" ("Die Wahlverwandtschaften", 1809). У ньому втілено переживання, думки і життєві позиції поета. Він прагне визначити своє ставлення щодо важливих етичних проблем: кохання, гуманізму, людського обов'язку, людських стосунків.

Значним досягненням зрілої творчості Гете є романи "Роки навчання Вільгельма Майстра" (1796) і "Роки мандрівок Вільгельма Майстра" (1829). Обидва пов'язані спільною темою: Вільгельм Майстер – син купця, постійно долає соціальні бар'єри, які не дають йому можливості проявити свої здібності і талант. Таку можливість мають лише молоді люди дворянського походження. Соціальна несправедливість і невпев-

неність визначають багато подій, труднощів і випробовувань у житті героя роману. Велику кількість образів роману письменник підпорядковує зображенню тогочасного суспільства, тлумаченню складних стосунків різних соціальних верств. Лише в коханні герой твору знаходить щастя і радість. У наступному романі – “Роки мандрівок Вільгельма Майстра” Гете далі розвиває думки про загальнолюдські ідеали рівності, поваги, закликає до добровільної відмови від дворянських привілеїв, що, очевидно, в той час (і в наступні роки) було ідеєю абстрактною, утопічною, нереальною.

Основним літературно-художнім здобутком Гете, справою цілого життя є його трагедія “Фауст”: над цим твором поет працював понад 60 років. “Фауст” став найбільшим надбанням німецької літератури за всі часи, перлиною у скарбниці світової літератури.

Легенда про доктора Фауста існувала в Німеччині ще з XVI ст., коли жив Йоганн Георг Фауст як реальна особа – відомий вчений і чорнокнижник, який (за легендою) уклав угоду з чортом, щоб за життя здійснити свої плани. У Гете ми вже з самого початку бачимо старого і глибоко розчарованого Фауста в його робочому кабінеті. Вчений переживає глибоку духовну кризу. Він вкрай незадоволений обмеженим рівнем своїх знань, знань колег, студентів. Він постійно відчуває, як мало знає, хоча протягом всього життя дуже старанно вивчав різні науки: філософію, медицину, юриспруденцію, теологію. Проте, під кінець життя Фауст з сумом усвідомлює, що “не можемо знати ми нічого”.

Обмеженість знань, неможливість глибше пізнати світ хвилюють вченого, вражають до глибини серця. Саме в той час – час його духовної кризи – з’являється Мефістофель, котрий обіцяє Фаустові усунути всі труднощі, вирішити всі проблеми, які хвилюють вченого, зробити його щасливим. Ціна за таку послугу – душа Фауста після його смерті. Багато побачив, відчув і пережив Фауст за допомогою Мефістофеля: чудове омолодження на Брокені (в Гарці), полум’яне кохання до Маргарити, яскраві пригоди і зустрічі з героями античних часів, численні події і зміни у житті. Іноді він відчував себе майже щасливим, але через деякий час знову став нещасним, незадоволеним, прагнуч до нових благородних справ.

На прикладі життя головного героя поет прагнув не лише зобразити тогочасне суспільство з його труднощами, питаннями і проблемами, а й уявити майбутнє “з народом вільним в вільному краю”. Старий, самотній, сліпий Фауст відчув себе щасливим тільки тоді, коли став корисним для людей. Ще за життя Гете його трагедія “Фауст” стала надбанням світової літератури. До речі, саме автор “Фауста” увів до культурологічного вжитку термін “світова література” (“die Weltliteratur”), подавши світові її блискучий зразок.

Твори Йоганна Вольфганга фон Гете були відомі в Україні ще за життя. Про це можна довідатися з бібліографічного дослідження В. Дорошенка “Гете в українських перекладах, переспівах та наслідуваннях”, що вийшло друком у 1932 р. до сторіччя від дня смерті Гете. Перший перекладений по-українськи твір Гете – “Рибалка” був опублікований у Харкові в 1827 р. (автор перекладу – класик української літератури П. Гулак-Артемівський). Другий твір, який переклали українською мовою – балада “Лісовий король”. Її надрукували окремим виданням у Львові в 1838 р., автором перекладу був український мовознавець, греко-католицький священник Й. Левицький.

Починаючи з середини XIX ст., в Україні було опубліковано багато творів Гете, передусім поетичних. Серед перекладачів поезій Гете, окрім згаданого П. Гулака-Артемівського, знаходимо ще імена інших відомих українських письменників – Ю. Федьковича, І. Франка, М. Старицького, Б. Лепкого.

Особливе значення для поширення творів Гете в Україні мала літературна діяльність Івана Франка, який перекладав твори Гете з різних жанрів. Питання Франкового перекладу творів Гете всебічно дослідив Л. Рудницький у фундаментальній праці “Іван Франко і німецька література”, виданій 1974 р. в Мюнхені. На основі праць В. Дорошенка, В. Жили, Л. Рудницького та інших дослідників, а головне – на основі перекладів самого Франка, доходимо висновку, що наш Каменяр глибоко відчув, пережив і якісно передав думки та почуття великого німецького поета. Цьому сприяло також те, що Франко досконало знав німецьку мову і був духовно і поетично близьким Гете, хоча жив у інший час, в іншій країні.

1827 р. Гете обрали почесним членом Вченої ради Харківського університету. З цього часу його значення для української науки і культури, його просвітницька і літературно-художня спадщина привертають значну увагу та здобувають високу оцінку. Значну роль у цьому процесі відіграли переклади, переспіви та переробки творів німецького поета українською мовою.

Твори Гете, його надзвичайне художнє обдарування, його ідеї впливали на літературно-художній процес в Україні. У ХХ ст. його твори приваблювали українських поетів і перекладачів: М. Рильського, М. Бажана, Г. Кочура, М. Лукаша, Д. Павличка, В. Стуса та інших українських поетів. Якщо найзнаменитішим твором Гете є “Фауст”, то найкращий переклад цієї трагедії здійснив Микола Лукаш.

* * *

Отже, колекція видатного німецького письменника Й. В. Гете, яка зберігається у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, нараховує 716 позицій. Вона є унікальною, адже маємо низку прижиттєвих видань різними мовами, комплекти багатотомових зібрань творів, добірку книжкових видань українських перекладів творів Гете, опублікованих в Україні та поза її межами. Цю колекцію можна поділити на три групи. Це:

Видання творів Гете мовою оригіналу. Прижиттєві видання.

Сюди ввійшли роман “Вільгельм Майстер”, виданий у Ляйпцігу 1796 року, драма “Торквато Тассо” (Ляйпціг, 1816), трагедія “Фауст” (1817), “Іфігенія в Таврії” (1817), “Рейнеке Лис” (1817), “Пісня юного Вертера” (1817), сонети, балади, вірші.

Переклади творів українською мовою.

“Вільшаний король” (перекл. Й. Левицького), трагедія “Фауст” (перекл. з нім. І. Франка, 1899), “Гелена і Фавст” (1899), “Герман і Доротея”: третій акт другої частини “Фауста” (перекл. з нім. І. Франка, 1917), “Лис Микита” (перекл. В. Тодосів, 1925), “Лірика” (1949), “Фауст” (перекл. з нім. М. Лукаша, 1955), трагедія “Егмонт” (перекл. з нім. І. Стещенко, 1957), “Твори” (1969), роман “Літа науки Вільгельма Майстера” (перекл. з нім. С. Сакидон, 1970) “Фауст” (перекл. з нім. М. Лукаша, 1981), “Поезія і правда” (1982), “Твори” (перекл. з нім. Д. Наливайка, 1982), “Невгасима любов: Вибрані поезії” (перекл. з нім. Т. Тимочко, 1997), “Вибрані твори” (1999), “Фавст” (віршований перекл. з нім. Д. Загула).

Твори Гете в перекладах іншими мовами.

Гebraйською: “Фауст” (1865);

Італійською: “Герман і Доротея” (1904);

Польською: “Страждання молодого Вертера” (1922), “Фауст” (1889), “Герман і Доротея” (1879), “Фауст” (1889), “З мого життя. Поезія і правда” (1895), “Егмонт” (1968), “Лис Микита”, “Пандора”, “Іфігенія в Тавриді”, “Торквато Тассо”.

Російською: “Тайна вечера” (перекл. з нім. А. Ярославцева, 1858), “Фауст” (перекл. з нім. Н. Холодковського, 1936), “Страждання юного Вертера” (перекл. з нім. Н. Касаткіної, 1957), “Роки вчення Вільгельма Майстера” (перекл. з нім. С. Займовського, 1959), “Фауст” (1962), “Лірика” (1966), “Вірші” (1973), “Лірика” (1975);

Сербською: “Егмонт” (1931);

Словенською: “Фауст” (1908);

Французькою: “Вертер” (1865), “Страждання юного Вертера” (1865).

Myroslava KOLODIY:

**GOETHEANA IN LIBRARY OF IVAN FRANKO
NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV**

Стаття надійшла до редколегії 2.09.2008

Прийнята до друку 25.09.2008